

Res communes omnium a római jogban és annak továbbélése során¹

Res Communes Omnium in Roman Law and Its Survival

The purpose of this paper is to outline when and why the concept of res communes omnium appeared in ancient Roman law and its relevance today, especially in the jurisprudence and legal thinking of the United States of America. It is known from the Bible that the Garden of Eden was intended by God for Adam, Eve and their children. In the Golden Age, Ovid argued that people did not need rights, that the land provided enough food for everyone and that the land belonged to everyone. In Roman law, the category of res communes omnium is linked to the phenomenon that certain things are not under the exclusive power of individuals, but are for the common use of all people. The primary reason for this is that the natural property of these things precludes any other use. The res communes omnium thus covers things which belong to all, the ownership of which no one can acquire. From this dual natural law basis, this paper examines the common law doctrine of public trust. It describes the development and application of the public trust, and concludes that the principles of natural law, which are valid in perpetuity, provide a background that ensures continuity in legal life, yet flexibility in the face of new social and economic situations.

Keywords: *res communes omnium, legal transfer, Roman law tradition, natural law, public trust*

1. Bevezető

A tanulmány célja annak vázlatos ismertetése, hogy a *res communes omnium* fogalma mikor és miért jelent meg az ókori római jogban, valamint milyen jelentősége van napjainkban, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok joggyakorlatában és jogi gondolkodásában. Már a Bibliából is ismert, hogy az édenkertet *Isten Ádámnak, Évának* és gyermekeiknek szánta közös tulajdonba.² *Ovideus* az aranykor kapcsán azt fejtette ki, hogy az embereknek nem volt szükségük jogra, a föld mindenki számára elegendő élelmet biztosított és a föld mindenkié volt.³ A római jogban a *res communes omnium* kategóriája ahhoz a jelenséghez kapcsolódik, hogy bizonyos dolgok nem az egyes emberek kizárólagos hatalma alá kerülnek, hanem minden ember közös használatára vannak rendelve. Ennek oka elsődlegesen az, hogy ezeknek a dolgoknak a természetes tulajdon-

* ORCID ID: 0000-0002-6804-5665.

1 Ez a tanulmány a „*Párhuzamok jogi kultúránk zsidó-keresztény és római jogi gyökerei között III.*” című konferencián 2024. június 3-án Pécsen elhangzott előadás szerkesztett változata.

2 I. Mózes 2:16–17: „Az Úristen vette az embert és Éden kertjébe helyezte, hogy művelje és őrizze. Az Úristen parancsot adott az embernek: „A kert minden fájáról ehetsz.”

3 OVIDEUS, *Metamorphosis I*, 89–112.

ságukból eredően másképpen történő felhasználása kizárt.⁴ A *res communes omnium* tehát olyan dolgokat takar, amelyek mindenkit megilletnek, azok tulajdonjogát senki sem szeresheti meg.⁵

2. A *res communes omnium* a római jogban

A szakirodalomban általában *Iustinianus* „*Institutiones seu Elementa*” című tankönyvéhez kötik a mindenkit megillető dolgok kategóriáját. A iustinianusi kodifikáció idején ide tartozott a levegő, a szabadon folyó víz, a tenger és ennek megfelelően a tengerpart.⁶ A *res communes omnium*, mint jogi kategória azonban a kései klasszikusok közé tartozó *Aelius Marcianus*ra vezethető vissza. *Marcianus* dologosztályozása szerint vannak olyanok, amelyek mindenkié közösen (*res communes omnium*), léteznek a közösségek dolgai (*universitas*), a senki dolgai (*res nullius*) és az egyesek tulajdonában álló dolgok (*singulorum*).

Marcianus valószínűleg a sztoikus filozófia hatására alakította ki ezt a fogalmat a 3. században.⁷ *Cicero* azt hangsúlyozta „*De officiis*” című művében, hogy a természet az emberek közös használatára teremtett minden dolgot, és a törvényeknek, a polgári jognak is követnie kell ezt a szabályaival, hogy a barátok között közösség álljon fenn.⁸

Marcianus megközelítésének alapjául szolgálhatott a sztoikus *Seneca* gondolatmerte is, aki arról értekezett, hogy *Isten* az egész emberi nemnek adott bizonyos ajándékokat, amelyekből senki sincs kizárva. *Seneca* abból indult ki, hogy nem történhet meg, hogy a szél csak a jó embereknek legyen kedvező és ellenkező a rosszaknak. Szerinte ez a köz javát szolgálta, mégpedig azért, hogy a tengeri kereskedelem szabad legyen és az emberiség birodalma kitáruljon. Hasonló példával élve, véleménye szerint nem lehet szabályozni az esőzést, hogy az ne essen a rosszak és gonoszok földjeire; végső megállapítása pedig az, hogy bizonyos dolgok közös használatra vannak rendelve.⁹

4 „Die hergebrachte Lehre von den. sog. res communes omnium geht davon aus, daß gewisse «Sachen» nicht der Herrschaft eines Einzelnen unterworfen werden können; sie sind dem gemeinsamen Gebrauche aller Menschen hingegeben; denn wegen ihrer natürlichen Beschaffenheit ist eine andere Verwendung ausgeschlossen”. PERNICE, Die sogenannten res communes omnium 3.

5 BERGER, Encyclopedic Dictionary of Roman Law 677.; HONSELL, Römisches Recht 50.

6 Iust. Inst. II, 1, 1–6.

7 D. 1, 8, 2 (Marc. 3 inst.): „Quaedam naturali iure communia sunt omnium, quaedam universitatis, quaedam nullius, pleraque singulorum, quae variis ex causis cuique adquiruntur. Et quidem naturali iure omnium communia sunt illa: aer, aqua profluens, et mare, et per hoc litora maris”. Lásd ehhez: KASER, Das Römische Privatrecht I. 380. KASER, Das Römische Privatrecht II. 591.; JÖRS – KUNDEL, Römisches Privatrecht 79.; BACKHAUS, Rechtsobjekte und Sachkategorien 1042–1045.

8 „Ac latissime quidem patens hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes societas haec est. In qua omnium rerum, quas ad communem hominum usum natura genuit, est servanda communitas, ut quae discripta sunt legibus et iure civili, haec ita teneantur, ut sit constitutum e quibus ipsis, cetera sic observentur, ut in Graecorum proverbio est, amicorum esse communia omnia. Omnium autem communia hominum videntur ea, quae sunt generis eius, quod ab Ennio positum in una re transferri in permultas potest: Homo, qui erranti comiter monstrat viam, Quasi lumen de suo lumine accendat, facit. Nihilominus ipsi lucet, cum illi accenderit. Una ex re satis praecipit, ut quidquid sine detrimento commodari possit, id tribuatur vel ignoto.” CICERO, De officiis, I, xvi[51f]. Lásd továbbá: CICERO, Pro Sexto Roscio Amerino, xxvi[71].

9 „Deus quoque quaedam munera universo humano generi dedit, a quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, ut ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis, communi autem bono erat patere commercium maris et regnum humani generis relaxari; nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborum- que rura defluerent. Quaedam in medio ponuntur.” SENECA, De beneficiis, IV, xxviii, 3.

A rövid történeti kitérő alapján megállapíthatjuk, hogy *res communes omnium* alatt azokat a dolgokat értjük, amelyek mindenkit megilletnek. Ezek közé tartozik a levegő (*aer*), a folyóvíz (*aqua profluens*), a tenger (*mare*) és *Iustinianus* idejétől a tengerpart (*litora maris*) is.¹⁰ *Schermaier* joggal veti fel, hogy a fogalom hagy maga után értelmezésre szoruló problémákat, így különösen azt, hogy kire utal a „*mindenki*” kitétel. Kérdéses, hogy ezen valamennyi római polgár, esetleg minden ember vagy akár valamennyi élőlény érthető-e. Szintén nem tisztázott, hogy a „*mindenki dolga*” jogi értelemben pontosan mit takar, tulajdonjogot, vagy csak a használat jogát.¹¹

Az ebbe a kategóriába sorolt dolgok tekintetében jelentős szerepet játszhatott az, hogy olyan dolgokról van szó, amelyek végtelennek tűnnek, illetve az embereknek nem okoz egyéni érdeksérelmet, ha mások is részesülnek belőle.¹² A római jogban a *res communes omnium* kategóriájának kialakítása azért volt szükséges, mert a tenger és a folyók éllelmet biztosítottak, valamint a kereskedelemhez is nélkülözhetetlenek voltak. Ebben a szellemben foglalt állást *Ulpianus* is, aki szerint a más telkének széléről történő halászat nem tiltható meg, hasonlóan a tengerből való halászathoz. Ezek a tényállások ugyanis hasonlóak köztulajdonban lévő dolgok használatához, például a közfürdőbe való belépés vagy színházban a székre történő leülés esetéhez.¹³ *Ulpianus* élesen elhatárolja ettől a magántulajdonban lévő dolgok, például a tó használatát, amelyből mások kizárhatók.

3. A középkori természetjogi megközelítés

A középkorban a glossátorok és a kommentátorok nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget a *res communes omnium* kategóriájának, ennek újbóli előtérbe kerülésére a 16–17. századtól került sor.¹⁴ Ebből az időszakból kiemelendő *Hugo Grotius* természetjogász gondolatmenete, aki arra mutatott rá, hogy a tenger és a folyó nem keríthető le, a területe folyamatosan változik. A tenger nem is zárható le, legfeljebb kisebb részei, és nem is lehet építeni rá. Ebből eredően *occupatio* útján nem lehet rajta tulajdonjogot szerezni, vagyis a természetéből eredően közös használatban kell, hogy álljon.¹⁵ *Grotius* megközelítése *Cicero* és *Seneca* írásainak alapulvételével magyarázható,¹⁶ azonban azoktól mégis eltér a jogi formulája.

10 FÖLDI – HAMZA, A római jog története és intézményei 277.

11 SCHERMAIER, *Res Communes Omnium: The History of an Idea from Greek Philosophy to Grotian Jurisprudence* 21. Egyetértünk abban, hogy a kérdéskör felveti a további részletes kutatások iránti igényt.

12 PERRUSO, *The development of the doctrine res communes omnium in medieval and early modern Europe* 70.

13 D. 47, 10, 13, 7.

14 PERRUSO, *The development of the doctrine res communes omnium in medieval and early modern Europe* 70.

15 „Azok a dolgok tehát, amelyek mindenki számára közösek voltak, de amelyeket az első felosztás során nem osztottak fel, többé már nem felosztás, hanem foglalás útján jutnak magántulajdonba. És felosztásra ezek a dolgok csak akkor kerülhetnek, ha már magántulajdonná válnak. (...) Ha azonban valamit, amit osztatlan egészként foglaltak el, egyéni tulajdonosok között még nem osztottak fel, azt nem szabad azért uratlannak tekinteni, mert az az első foglalás, például a nép vagy a király tulajdonában marad. Ilyenek általában a folyók, a tavak, az erdők és a sziklás hegyek.” GROTIVS, *De jura belli ac pacis*, II. c. 3–5. A fordítást lásd GROTIVS, *A háború és a béke jogáról* 182.

16 SCHERMAIER, *Res Communes Omnium: The History of an Idea from Greek Philosophy to Grotian Jurisprudence* 39.

Grotius szerint a mindenkit megillető dolgok sajátossága az, hogy vagy nem lehetséges a birtoklását egyes személyekre korlátozni vagy végtelen mennyiségben állnak rendelkezésre.¹⁷ A tengerpart és a folyópart magántulajdonban is állhat, viszont a tenger és a folyó esetében a jogi védelem csak a használatukra terjedhet ki. A közdolgok és a mindenkit megillető dolgok esetében a magánhasználat csak annyiban engedhető meg, amennyiben az nem sérti a közérdeket.

Míg az ókori filozófusok egy szociális ideálra építették a tanaikat, addig *Grotius* jogi szempontból vizsgálta a kérdéskört. Az ő véleménye szerint csak azoknak a dolgoknak a tulajdonjogát lehet *occupatio* útján megszerezni, amelyek birtokba vehetők, így *Grotius*nak köszönhető a *res communes omnium* kategóriájának jogilag is alkalmazható kidolgozása.¹⁸

4. A public trust doktrína megjelenése az angol jogi gondolkodásban

A normann hódítás előtt és alatt (1066–1154) az angol uralkodó személyes joga állt fenn a tengerfenéken, és azt magánszemélyeknek is átengedhette. A 12. században került sor a római jog megismerésre Angliában, elsősorban *Vacarius*nak köszönhetően.¹⁹ Általában *Henry Bracton*ra vezetnek vissza a római jogi *res communes omnium* fogalmának megjelenését az angol jogban, aki „*things common to all*” kifejezéssel illette azt. Ez akkoriban nem tételes jogi kategória volt, sokkal inkább egy ideális világképre utalt.

Feltételezhető, hogy az angol jogi gondolkodásban ilyen előzmények folytán alakították ki a *public trust* doktrínát, amely a *Magna Cartára* is hatással volt.²⁰ A teóriát annyiban módosították, hogy a folyók hajózható medre nem *res communes omnium*, hanem az uralkodót illeti meg a köz érdekében. Idővel a *ius publicum* részévé vált, miszerint a tenger, a folyók és az azok alatti föld a Korona birtokát képezték, azonban megengedték azok átengedését.

A 17. században *Lord Matthew Hale* főbíró II. *Károly* korában felismerte, hogy a partszegély magánszemélyek tulajdonába is kerülhet, de csak feltétekkel. Ha magánszemély szerzi meg azt, úgy a hajózási érdek korlátozza a tulajdonjogát,²¹ ennek biztosítása az uralkodó közjogi kötelezettsége lett. Ettől kezdve az uralkodónak két joga volt a folyópartra nézve: a *ius privatum*, mint tulajdonjogi jogosultság és a *ius publicum*, amit az uralkodó a nép képviselőjeként volt köteles gyakorolni a mindenkit megillető halászati és hajózási jogok gyakorlása érdekében.²² Mivel a *Magna Carta* elfogadását követően az uralkodó csak a parlament engedélyével volt jogosult a *ius publicum* alá tartozó dolgok elidegenítésére, ezért az uralkodó védelmezője, *protectora* lett közdolgoknak.²³

17 PERRUSO, The development of the doctrine res communes omnium in medieval and early modern Europe 91.

18 SCHERMAIER, Res Communes Omnium: The History of an Idea from Greek Philosophy to Grotian Jurisprudence 44.; PERRUSO, The development of the doctrine res communes omnium in medieval and early modern Europe 93.

19 FÖLDI – HAMZA, A római jog története és institúciói 119.

20 Egyes nézetek szerint ennek a *Magna Carta* 33. fejezete képezte a jogi alapját, amely szerint minden halgátat el kell távolítani a Temzéről, a Medwayről és egész Anglia területéről, kivéve a tengerpartot. Ily módon megtiltották a kizárólagos halászati jog adományozását a jövőre nézve, míg más nézetek szerint ezzel a hajózás szabadságát védték, nem a halászatát. Olyan álláspont is ismert, hogy a 47. fejezetre alapítható a doktrína kialakulása, amellyel a király a vízimadarak sólymokkal való vadászatára jelölte ki a folyók mentét, vagyis az uralkodó ilyen irányú kizárólagos jogát korlátozta. SIMMONS, Property and the Public Trust Doctrine 7–8.

21 COHEN, Property Law Symposium 251.

22 Lásd ehhez: WILSON, The Public Trust Doctrine in Massachusetts Land Law 844.

23 DELEO, Phillips Petroleum Co. v. Mississippi and the Public Trust Doctrine: Strengthening Sovereign Interest in Today Property 575.

Témánkhoz kapcsolódóan meg kell említeni, hogy a *trust* nem csak a mindennapi életben, de az angolszász politikai gondolkodásban is jelentős szerepet kapott. *Locke* álláspontja szerint a hatalom és a kormányzás is *trust* jogviszony alapján jön létre. A társadalom, a nép a „szerződéses érdek” hordozója, a kormány pedig mint vagyonkezelő jár el, mozgásterét a természetjog határolja be. Ebből ered az, hogy a kormány bukásának elsődleges oka a bizalom elvesztése, ha a kormány önkényesen rendelkezik az emberek életével és szabadságával, ez pedig oda vezet, hogy a hatalom visszaszáll a népre.²⁴ Ennek megfelelően a szakirodalom megkülönbözteti a *trustot* magasabb (politikai) és alacsonyabb (magánjogi) értelemben.

Általánosságban a *public trust* elhatárolási szempontja, hogy a köz érdekét szolgálja, és lehet jótékonyági célú is, szemben a *private trust*tal, amit magánérdekből létesítenek.²⁵ A *public trust* esetében a közhasznúság (*public benefit*), az általános közhasználat (*general public utility*), a közcél (*public purpose*) bír központi jelentőséggel. Konkrét eseti döntésében lord *Simonds* ezt egy híd esetével példázta, amelyet, ha mindenki használhat, akkor közhasznú, ha viszont lehatárolják azoknak a körét, akik jogosultak erre, legyen az bármilyen nagyszámú, akkor már magánérdekűnek minősül.²⁶

5. A public trust doktrína térnyerése az Amerikai Egyesült Államok joggyakorlatában

5.1. A public trust doktrína megjelenése a joggyakorlatban

A doktrínának a joggyakorlatban történő alkalmazására az első irányadó jogeset az *Arnold v. Mundy* volt a New Jersey-i legfelsőbb bíróság előtt 1821-ben.²⁷ *Arnold* beperelte *Mundy*t és kérte a Raritan öbölben lévő osztrigatelepen a halásztattól való eltiltását. *Arnold* jogelődjeinek *II. Károly*tól származó joga volt az öböl kizárólagos használatára és hasznosítására. *Mundy* arra hivatkozott, hogy az uralkodó *public trust*ként kezelte az öblöt, így az *Arnold*nak adott kiváltság már eleve korlátozva volt a *ius publicum*, vagyis az emberek szabad hajózási és halászati joga által. *Kirkpatrick* főbíró *Mundy*nak adott igazat, és érvénytelennek nyilvánította *Arnold* kiváltságlevelét. Szerinte *II. Károly* idején már eleve korlátozott volt az uralkodó joga az öbölre a természetjog, a római jog és az angol *common law* alapján, és ez a korlátozott jog került átruházásra a forradalom után New Jersey államra.²⁸ Az angol doktrína került hangsúlyozásra azzal, hogy a levegőt, a folyóvizet, a tengert, a halakat és a vadállatokat mindenki dolgának minősítették.²⁹

24 FRIVALDSZKY, Klasszikus természetjog és jogfilozófia 131.

25 „Public trust: A trust for the benefit of the public, which may or may not be a charitable trust”. MARTIN, A Dictionary of Law 397.

26 *Inland Revenue Commissioners v Baddeley* [1905] AC 572, HL.

27 *Arnold v. Mundy*, 6 N.J.L. 1 (1821).

28 COHEN, Property Law Symposium – The Public Trust Doctrine: An Economic Perspective 243.

29 „Other [forms of property] remain common to all the citizens [...] Of this latter kind [...] are the air, the running water, the sea, the fish, and the wild beasts [...]. But inasmuch as the things which constitute this common property are things in which a sort of transient usufructuary possession, only, can be had; [...] therefore, the wisdom of that law has placed it in the hands of the sovereign power, to be held, protected, and regulated for the common use and benefit”. *Arnold v. Mundy*, 6 N.J.L. 1, 71 (1821). Lásd ehhez: OLSON, All Aboard: Navigating the Course for Universal Adoption of the Public Trust Doctrine 147.

Hasonló tényállás mellett huszonegy évvel később ellentétes ítéletet hozott az Amerikai Egyesült Államok legfelsőbb bírósága a *Martin v. Waddell* ügyben.³⁰ Ebben az ügyben a felperes arra hivatkozott, hogy kiváltságot kapott New Jersey államtól az osztriga halászatára, és *Taney* főbíró fenntartotta a felperes kiváltságait.³¹

Az ítélkezési gyakorlatban kialakult ellentmondást egy, a mai napig irányadó ítélet oldotta fel. A sokszor „vezércsillagként” aposztrofált *Illinois Central Railroad Co. v. Illinois* ügyben az Amerikai Egyesült Államok legfelsőbb bírósága lefektette a *public trust* doktrína főbb elveit.³² 1869-ben Illinois állam kormányzata Chicago város teljes vízpartját átadta használatra az Illinois Központi Vasútnak. 1873-ben a kormányzat felülvizsgálta az ügyletet, és szeretett volna attól elállni, ami jogvita gyújtópontja lett. A perben a bíróság megállapította, hogy Illinois állam a tulajdonjogából eredő jogosítványait a polgári irányában mint *public trustee* köteles gyakorolni, vagyis az emberek szabadon hajózhatnak, kereskedelmet folytathatnak és halászhatnak a Michigan tavon.³³ Illinois államot megilleti a partszakasz átadása magánszemély részére, de csak akkor, ha ezáltal javítja a közhasználat feltételeit, vagyis az nem kerülhet ki az állami irányítás és ellenőrzés alól.³⁴ Mivel ez utóbbi feltételnek az Illinois Központi Vasút részére történő átruházás nem felelt meg, ezért a szerződést érvénytelennek minősítették.³⁵

Megjegyzendő, hogy a köztulajdonban lévő földekkel szemben a vagyonkezelésben álló dolgokat csak kivételesen és szigorúan meghatározott feltételek mellett lehet értékesíteni.³⁶

A Nagy Tavakat érintő mind a nyolc állam elfogadta és alkalmazta valamilyen módon a *public trust* doktrínát, amelynek oka elsősorban abban keresendő, hogy ezek közül öt állam az 1787. évi *Northwest Ordinance* (Északnyugati Rendelet) előírásaiból indult ki, amely a Mississippibe és a Szent Lőrinc-folyóba vezető hajózható folyók esetére örökös szabad közös használatot írt elő.³⁷

30 *Martin v. Waddell*, 41 U.S. (16 Pet.) 367 (1842).

31 BADER, *Antaeus and the Public Trust Doctrine. A New Approach to Substantive Environmental Protection in the Common Law* 751.

32 *Illinois Central Railroad Co. v. Illinois* 146 U.S. 387 (1892).

33 „It is a title held in trust for the people of the State that they may enjoy the navigation of the waters, carry on commerce over them, and have liberty of fishing therein...”. *Illinois Central Railroad Co. v. Illinois*, 452.

34 „A grant of all the lands under the navigable waters of a state has never been adjudged to be within the legislative power; and any attempted grant of the kind would be held, if not absolutely void on its face, as subject to revocation. The state can no more abdicate its trust over property in which the whole people are interested, like navigable waters and soils under them, so as to leave them entirely under the use and control of private parties (...) than it can abdicate its police powers in the administration of government and the preservation of the peace (...). So with trusts connected with public property, or property of a special character, like lands under navigable waters; they cannot be placed entirely beyond the direction and control of the state”. *Illinois Central Railroad Co. v. Illinois*, 453–454.

35 Lásd ehhez: WILSON, *The Public Trust Doctrine in Massachusetts Land Law* 845skk.; ALLISON, *The Public Trust Doctrine in Washington* 641.

36 SIMMONS, *Property and the Public Trust Doctrine* 4.

37 „The navigable waters leading into the Mississippi and St. Lawrence (...) shall be common highways and forever free,” *Transcript of Northwest Ordinance (1787)*, 1 Stat. 41, 444 Stat. 1851 (The Avalon Project at Yale Law School, trans.), idézi: OLSON, *All Aboard: Navigating the Course for Universal Adoption of the Public Trust Doctrine* 151.

Illionis államban az *Illinois Central Railroad Co. v. Illinois* ügyben hozott ítéletet követően az alkotmány módosításába került beépítésre a doktrína azzal, hogy deklarálták minden állampolgár részére az egészséges környezethez való jogot, beleértve az elkövetkező generációk tagjait is, és ehhez keresetindítási jogot is biztosítottak.³⁸ A bírósági gyakorlat egyértelművé tette, hogy a doktrína nem teszi lehetővé *public trust* alá tartozó dolgok elsődlegesen magáncélra történő átengedését, és annak alkalmazását kiterjesztették a parkokra, természetvédelmi és földalatti területekre.³⁹ Az Illionois-i legfelsőbb bíróság egyértelművé tette, hogy a Michigan tó esetében az árvízszint jelenti a határt a köz- és a magántulajdon között.⁴⁰ Ezen túlmenően számos konkrét jogszabály született, amelyben a *public doktrína* elismerésre került.⁴¹

Indianában egy 1918-ban született bírósági ítélet mondta ki, hogy az állam területén a Michigan tó medre alatti területet az állam vagyonkezelőként a közösség érdekében kezeli.⁴² Ezt követte több törvény is, amelyek rögzítették, hogy a természetes folyók, tavak és más vizek köztulajdonnak minősülnek, deklarálták továbbá többek között, hogy Indiana természeti erőforrásaihoz és természeti szépségeihez mindenkinek joga van, az állam vagyonkezelőként tartja és ellenőrzi az édesvízi tavakat Indiana valamennyi polgára számára szabadidős célokra.⁴³ A választóvonal itt is az árvízszinthez kötődik, amelynek mértékét jogszabályban rögzítették a Michigan tó esetében,⁴⁴ míg egyéb édesvízi tavaknál a „fizikai jellemző teszt” irányadó.⁴⁵ Indianában nem tesznek különbséget a tavak hajózhatósága tekintetében, a *public trust* doktrína mindegyikre kiterjed, és lehetővé teszi a hajózási, szabadidős, halászati, homok és kavics bányászati tevékenységet, kivételes jogi szabályozás hiányában.⁴⁶ Habár az édesvízi tavakra vonatkozó jogszabályok nem terjednek ki a Michigan tóra, a bírósági gyakorlat alapján egyértelműen a *public trust* doktrínát alkalmazzák erre is. Ennek eredményeként a víz széle és az árvízszint közötti szakasz állami tulajdonban áll és kiterjed rá a *public trust* doktrína. Ennek megfelelően a közösségi célú használata ennek a területnek felülírja a parti földtulajdonosok jogait, de csak a hajózható vízi utak esetében.⁴⁷

Michiganben az alkotmány nem tartalmaz konkrét rendelkezést a *public trust* doktrínára, de a bírósági gyakorlat a természeti erőforrások megőrzéséről és fejlesztéséről szóló szabály

38 „*The public policy of the State and the duty of each person is to provide and maintain a healthful environment for the benefit of this and future generations. Each person has the right to a healthful environment. Each person may enforce this right against any party, governmental or private, through appropriate legal proceedings subject to reasonable limitation and regulation as the General Assembly may provide by law.*” Illionis Constitution Art. XI, § 1–2.

39 A bírósági gyakorlatból lásd: *People ex rel. Scott v. Chi. Park Dist.*, 360 N.E.2d 773, 780 (Ill. 1976); *Paepcke v. Pub. Bldg. Comm’n of Chicago*, 263 N.E.2d 11 (Ill. 1970); *Timothy Christian Schools v. Vill. of Western Springs*, 675 N.E.2d 168, 174 (Ill. App. Ct. 1996). OLSON, *All Aboard: Navigating the Course for Universal Adoption of the Public Trust Doctrine* 153.

40 *Revell v. People*, 52 N.E. 1052, 1058, 1060 (Ill. 1898).

41 Ezeket lásd: OLSON, *All Aboard: Navigating the Course for Universal Adoption of the Public Trust Doctrine* 153.

42 *Lake Sand Co. v. State*, 120 N.E. 714, 715 (Ind. Ct. App. 1918).

43 IND. CODE § 14-25-1(2) (1995); IND. CODE § 14-26-2-5(c) (2003).

44 5810, 312 IND. ADMIN. CODE 1-1-26(2) (1995).

45 „(...) a clear and natural line impressed on the bank, shelving, changes in character of the soil, the destruction of terrestrial vegetation, [and] the presence of litter or debris.” 312 IND. ADMIN. CODE 1-1-26(2) (1995). (1)(A)–(E).

46 OLSON, *All Aboard: Navigating the Course for Universal Adoption of the Public Trust Doctrine* 154.

47 OLSON, *All Aboard: Navigating the Course for Universal Adoption of the Public Trust Doctrine* 155.

alapján kiterjeszti ezt rájuk.⁴⁸ Ezen túlmenően számos konkrét jogszabály rendelkezik a *public trust* doktrína alkalmazásáról.⁴⁹ A bírósági gyakorlat az *Illionis Central* ügyben lefektetett elvek mentén alakult, valójában megelőzve azt időben.⁵⁰ A bírósági gyakorlat megállapította, hogy az állam felelőssége a Nagy-tavak vizeinek és az alatta fekvő területeknek a lakosság számára történő védelme és megóvása, ideértve az olyan nyilvános használatot is, mint a horgászat, vadászat, csónakázás („*kereskedelmi vagy szórakozási célokra*”), parti séták a magasvíz-jel alatt, jégvágás, kagylók és moszatok összegyűjtése és fürdés.⁵¹ A hajózható édesvizek esetében a „*rönklebegés*” (*log floating*) teszt irányadó, vagyis ahol a vízben lévő rönk vagy szálfá úszik, az hajózhatónak minősül,⁵² és ilyen esetben a köz jogosult a teljes felszín észszerű használatára hajózás, halászat, úszás és más szabadidős tevékenység céljából.⁵³

Minnesota-ban az alkotmány deklarálja a hajózható vizek szabad használatát az állampolgárai részére,⁵⁴ és a bírósági gyakorlat is alárendeli a vízparti tulajdonosok jogait a köz érdekének, alkalmazva ezzel a *public trust* doktrínát.⁵⁵ Ezen túlmenően az állami jogszabályok is biztosítják hajózási és kereskedelmi, valamint egyéb jogszerű célokra történő használatot.⁵⁶ Szintén jogszabályi szinten rögzítik, hogy a levegő, a víz és a természeti erőforrások *public trust* alapján védelemben részesülnek a szennyezéssel, károsítással és pusztítással szemben.⁵⁷

New York államban nincs külön alkotmányos rendelkezés ebben a kérdéskörben, de a környezetvédelmi törvény kifejezetten rögzíti, hogy az államban minden víz közérdekű természeti erőforrásnak

48 „(...) *the conservation and development of the natural resources of the State are hereby declared to be of paramount public concern in the interest of the health, safety and general welfare of the people.*” MICH. CONST. art. IV, § 52.

49 „*The waters of the state are valuable public natural resources held in trust by the state, and the state has a duty as trustee to manage its waters effectively for the use and enjoyment of present and future residents and for the protection of the environment.*” Michigan’s Natural Resources and Environmental Protection Act, MICH. COMP. LAWS § 324.32702(1)(c). Lásd ehhez: OLSON, All Aboard: Navigating the Course for Universal Adoption of the Public Trust Doctrine 155.

50 Moore v. Sanborne, 2 Mich. 519, 525 (1853); Obrecht v. National Gypsum Co. 105 N.W.2d at 149.

51 „*to protect and preserve the waters of the Great Lakes and the lands beneath them for the public,*” including for public uses such as fishing, hunting, boating (“for commerce or pleasure”), shoreline walks below the highwater mark, cutting ice, gathering of shellfish and seaweed, and bathing”. Glass v. Goeckel, 703 N.W.2d 58, 64–65, 73–74 (Mich. 2005).

52 Collins v. Gerhardt, 211 N.W. 115, 116–17 (Mich. 1926); Bott v. Mich. Dep’t of Natural Res., 327 N.W.2d 838, 841, 844 (Mich. 1982).

53 People v. Soule, 213 N.W. 195, 197 (Mich. 1927); Friends of Crystal River v. Kuras Prop., 554 N.W.2d 328, 335 (Mich. Ct. App. 1996), rev’d on other grounds, 577 N.W.2d 684 (Mich. 1998). OLSON, All Aboard: Navigating the Course for Universal Adoption of the Public Trust Doctrine 157.

54 „*The state of Minnesota has concurrent jurisdiction on the Mississippi and on all other rivers and waters forming a common boundary with any other state or states. Navigable waters leading into the same, shall be common highways and forever free to citizens of the United States without any tax, duty, impost or toll therefor.*” Article II, Section 2 of the Minnesota Constitution.

55 „(a) *riparian owner’s rights are qualified, restricted, and subordinate to the paramount rights of the public.*” Nelson v. De Long, 7 N.W.2d 342, 346 (Minn. 1942).

56 „(...) *ownership of the bed and the land under the waters of all rivers in the state that are navigable for commercial purposes belong to the state in fee simple, subject only to the regulations made by the United States with regard to the public navigation and commerce and the lawful use by the public while on the waters.*” MINN. STAT. § 103G.711 (2007).

57 MINN. STAT. § 116.B.03 (2009).

számít, ami az állam *public trust*jába tartozik.⁵⁸ A bírósági gyakorlat egyértelműen amellel foglal állást, hogy a hajózható vizek esetében a hajózás joga megelőzi a vízparti tulajdonosok jogait.⁵⁹ A *public trust* doktrínát kiterjesztették a parkok területére is,⁶⁰ viszont a nem hajózható vizekre nem.⁶¹

Ohióban az *Illionis Central* ügyben hozott döntésre alapítva a legfelsőbb bíróság szintén alkalmazza a *public trust* doktrínát,⁶² és bár alkotmányos rendelkezést nem fogadtak el ezzel kapcsolatban, egyéb jogszabályt igen.⁶³ A védett közhasználat kiterjed a kereskedelmi, szállítási és szabadidős tevékenységekre is.⁶⁴

Pennsylvania államban az alkotmány rögzíti a *public trust* doktrína alkalmazását, meglehetősen tág körben, a tiszta levegőhöz és vízhez, valamint a természet természetes, festői, történelmi és esztétikai értékeinek védelméhez való jog alapján.⁶⁵ Az esetjogban a hajózáshoz és a halászatához való jog mellett megjelent a kövek, a kavics és a homok összegyűjtése, halak, jég vagy uszadékfa vétele, és a fürdőzés (bizonyos korlátozásokkal).⁶⁶

Wisconsinban alkotmányos alapokra támaszkodva a legfelsőbb bíróság ismerte el a *public trust* doktrína alkalmazását.⁶⁷ A bírósági gyakorlat itt is széles körben ad lehetőséget ennek figyelembevételére, így védi a vizek széles körű felhasználását, beleértve a hajózást, a halászatot, úszást, a festői szépség élvezetét, a vadászatot, a kikapcsolódást és minden más törvényes célt a természeti erőforrások megőrzéséhez való jogként, mint pl. vizes élőhelyek esetében.⁶⁸

5.2. A public trust doktrína kiterjesztése

Az 1960-as években a *public trust* doktrínát környezetvédelmi kérdésekre kezdték el alkalmazni. *Joseph Lawrence Sax* coloradói, majd michigani jogászprofesszor római jogi és *common law* gyökerekre hivatkozva tette fel azt a kérdést, hogy miért nincs a természetes erőforrásoknak közjogi vetülete, és a közösség, amely ezeket használja, miért nem rendelkezik beleszólási joggal ezek

58 „All the waters of the state are valuable public natural resources held in trust by this state, and this state has a duty as trustee to manage its waters effectively for the use and enjoyment of present and future residents and for the protection of the environment.” N.Y. ENVTL. CONSERVATION LAW § 15-1601 (McKinney 2011). Ezen kívül számos egyéb rendelkezés szól a vizek *public trust* alatt állásáról. OLSON, All Aboard: Navigating the Course for Universal Adoption of the Public Trust Doctrine 159.

59 Adirondack League Club Inc. v. Sierra Club, 615 N.Y.S.2d 788, 792 (N.Y. 1994).

60 Brooklyn Bridge Park Legal Defense Fund, Inc., v. N.Y. St. Urban Dev. Corp., 825 N.Y.S.2d 347, 354–55 (N.Y. 2006).

61 OLSON, All Aboard: Navigating the Course for Universal Adoption of the Public Trust Doctrine 159.

62 „(i)t is clear (...) that the trust doctrine of state control over the submerged lands of Lake Erie and its bays from the beneficial ownership of the public, which originated in England and has been reinforced in this country by judicial decision, has existed in this state since Ohio was admitted to the Union in 1803”. Thomas v. Sanders, 413 N.E.2d 1224, 1228 (Ohio Ct. App. 1979).

63 OHIO REV. CODE ANN. § 1506.10 (West 1989).

64 State ex re Brown v. Newport Concrete Co., 336 N.E.2d 453, 458 (Ohio Ct. App. 1975).

65 „The people have a right to clean air, pure water, and to the preservation of the natural, scenic, historic and esthetic values of the environment. Pennsylvania’s public natural resources are the common property of all of the people, including generations yet to come. As trustee of these resources, the Commonwealth shall conserve and maintain them for the benefit of all people”. PA. CONST. art. I, § 2.

66 OLSON, All Aboard: Navigating the Course for Universal Adoption of the Public Trust Doctrine 162.

67 Hilton ex rel. Pages Homeowners’ Ass’n v. Dep’t of Natural Res., 717 N.W.2d 166, 173 (Wis. 2006).

68 OLSON, All Aboard: Navigating the Course for Universal Adoption of the Public Trust Doctrine 163.

sorsába. 1970-ben megadta a választ, miszerint az óceánok, egyéb vizek, kikötők, a levegő és a föld egyes részei olyan fontosak, hogy ezeket a bíróságoknak *public trust*ként kell kezelnie, vagyis minden állampolgárnak joga van ezek megvédése érdekében a kormányt perelni.⁶⁹ Az 1970. évi michigani környezetvédelmi törvényt is ő írta (*Sax-Act*). A kaliforniai legfelsőbb bíróság 1971-ben meghozott döntésében már *Sax* írása alapján kiterjesztette a *public trust* doktrína alkalmazási körét a klasszikusan csak a kereskedelem, a hajózás és a halászat triászán kívül a környezeti értékekre és azok védelmére is.⁷⁰ 1972-ben a New Jersey-i legfelsőbb bíróság a pihenésre szánt területeket, mint például a tengerparti strandokat is ezek közé sorolta.⁷¹ A *public trust* doktrína ettől kezdve a környezetvédelmi jogászok érdeklődésének (is) a középpontjába került.⁷²

1979-ben a Mono-tó (Mono Lake, lefolyástalan, mocsaras sós tó Kaliforniában) ügyben a kaliforniai legfelsőbb bíróság kifejezetten *Saxra* és a *public trust* doktrínára alapítva mondta ki, hogy a nem hajózható folyamok is megérdemlik a védelmet.⁷³ Ez megnyitotta az utat a doktrína kiterjesztése irányában a vadállatok, a levegő, a strandok tekintetében, sőt, *Sax* még a kulturális javakra vonatkozóan is érdemesnek tartotta a bővítését.⁷⁴ A *public trust* fogalma alá tartozó dolgok körébe fokozatosan felvételre kerültek a városok utcái, a helyi vízellátás, az őskori fosszilis ágyak, a közparkok, a a nemzeti parkok és a vizes élőhelyek.

A *public trust* doktrínát 1997-től 2008-ig közel háromszáz szövetségi és állami bírósági döntésben hivatkozták.⁷⁵ Emellett számos más országban is átvették, így például Indiában, Pakisztánban, a Fülöp-szigeteken, Ugandában, Kenyában, Nigériában, a Dél-afrikai Köztársaságban, Brazíliában, Ecuadorban, Kanadában. Példaként említhető a Fülöp-szigeteki *Minors Oposa v Secretary of the Department of Environment and Natural Resources* ügy.⁷⁶ Filippínó gyerekek szülei segítségével perelték a kormányt a saját és még meg nem született gyermekeik kiegyensúlyozott és egészséges életkörülményei védelme érdekében és követelték a fakivágásra adott engedély visszavonását. A Fülöp-szigeteki legfelsőbb bíróság ítélete helyt adott a követelésnek, és kötelezte a kormányt az engedély visszavonására.

A *public trust* doktrína tartalmában politikai és jogi, míg összefüggéseiben filozófiai és szociális természetű, ezért sok kritikát is kapott. Egyesek szerint csak legendára épül (*deus ex machina*), nincs valóságos jogi alapja. Mások szerint jogellenes az alkalmazása a bíróságok által, amikor nem mernek diszkrecionális jogkörükben dönteni. Különösen problematikusnak látják, hogy az eredeti célokon túlterjeszkedik az alkalmazása. Mások szerint pedig a modern jogszabályi környezetben egyszerűen nincs rá szükség.

69 „The source of modern public trust law is found in a concept that received much attention in Roman and English law—the nature of property rights in rivers, the sea, and the seashore”. *SAX*, The Public Trust Doctrine in Natural Resource Law: Effective Judicial Intervention 475., 521.

70 *Marks v. Whitney*, 491 P. 2s 374 (Cal. 1971).

71 *Borough of Neptune City v. Borough of Avon-by-the-Sea*, 294 A. 2d 47 (N.J. 1972).

72 *FRANK*: The Public Trust Doctrine: Assessing Its Recent Past & Charting Its Future 668sk.

73 *National Audubon Society v. Superior Court of Alpine County*, 658 P.2d 709 (Cal. 1983). Lásd ehhez: *BADER*, *Antaeus and the Public Trust Doctrine. A New Approach to Substantive Environmental Protection in the Common Law* 753., *BROWN*, *Drinking from a Deep Well: The Public Trust Doctrine and the Western Water Law* 26.

74 *SAX*, *Playing Darts With a Rembrandt: Public and Private Rights to Cultural Treasures*.

75 *KLASS*, *Modern Public Trust Principles: Recognizing Rights and Integrating Standards* 707.

76 *Minors Oposa v Secretary of the Department of Environment and Natural Resources*. *International Legal Materials* 33. (1994). 173.

Ezzel szemben egyesek kifejezetten helyeslik a fenntartását és kiterjesztését a tradicionális pihenési formákra, így az úszásra és a vadászatra is. Míg korábban az Amerikai Egyesült Államok alapvetően agrár ország volt, ez mára jelentősen megváltozott. Számos állampolgárnak nincs földje, lakásához nem tartozik kert, nincs lehetősége másként a szabadban kipihennie magát.⁷⁷ Míg gazdasági érdek fűződhet a földterületek beépítése és iparosítása iránt a növekvő népességszám miatt, addig hasonlóan jelentős érdek fűződik az emberek kikapcsolódásához és pihenéséhez közterületeken (parkokban, nemzeti parkokban stb.).⁷⁸

Megjegyezzük, hogy az Amerikai Egyesült Államokban a bírósági joggyakorlat tagállamonként változó. Például az *In re Estate of Ryerss* ügyben hozott döntés a *public trust* doktrína alkalmazása mellett foglalt állást.⁷⁹ A Fox Chase Cancer Center az egyik legjobb rákkutató klinika, amely Philadelphia belvárosában a Burholme Park mellett működik. A klinika a park irányában kívánt terjeszkedni új épületek létesítésével, és ennek érdekében bérleti szerződést kötött Philadelphia városával. A bíróság azonban a szerződéssel kapcsolatban azt állapította meg, hogy ameddig a közösség és a szomszédok aktívan használják a parkot, addig a városnak vagyonkezelőként fenn kell tartani annak közterület jellegét.⁸⁰ Ezzel teljesen ellentétes viszont a *Kelo v. City of New London* ügyben hozott döntés.⁸¹ Az ítélet szerint a gazdasági fejlesztés miatti kisajátítás kimeríti a közhasználat követelményeit, így alkotmányosnak minősül.⁸² Ennek oka az, hogy új munkahelyeket és állami bevételt eredményez. Ezt a döntést egy harminc évvel korábbi ügyre alapították, ahol hasonló volt az ítélet indokolása a New York-i fellebbezési bíróság által a *Yonkers Community Development Agency v. Morris* ügyben.⁸³ Itt az Otis felvonó cég volt a közhasznúság képviselője, mivel gazdasági elmaradottság és stagnálás fenyegette a köz érdekét.

6. Záró észrevételek

Míg a kontinentális európai országok jogszabályai a folyóvizeket és általában a természeti erőforrásokat többnyire állami (nemzeti) tulajdonként kezelik, addig a *common law*-ban a *public trust* doktrína elterjedését tapasztalhatjuk.⁸⁴ A doktrína jelentős előnye, hogy a vagyonkezelő nem csak közjogi úton kérhető számon kötelezettségeinek teljesítése tekintetében, hanem az állampolgároknak magánjogi igényérvényesítésre is lehetősége nyílik.

77 Lásd ehhez: WILSON, *The Public Trust Doctrine in Massachusetts Land Law* 839.

78 Lásd ehhez: JARRELL-KING, *Wildlife, Water Quality, and the Public Trust Doctrine* 3.; EICHENBERG – BOTHWELL – VAUGHN, *Climate Change and the Public Trust Doctrine* 243.; ROSE, *The Public Trust Doctrine* 92.; MUSIKER – FRANCE – HALLENBECK, *The Public Trust and Parens Patriae Doctrine* 87.

79 *In re Estate of Ryerss*, 2008 Phila. Ct. Com. Pl. LEXIS 287 (Ct. Com. Pl. 2008), aff'd, 987 A.2d 1231 (Pa. Commw. Ct. 2009).

80 „(s)o long as a community or neighborhood actively uses dedicated park land, the City is required to hold such land in trust for their use, is legally estopped from divesting such land and is required to maintain these open spaces as public parks.” <http://www.publicvoiceforpublicspace.org/images/stories/20081209>. (2025. 03. 30.)

81 *Kelo v. City of New London* (2005).

82 BEN, *Towards environmental entrepreneurship: restoring the public trust doctrine in New York* 204.

83 *Yonkers Community Development Agency v. Morris* (1975).

84 PERIN – CASALINI, *Water Property Models as Sovereignty Prerogatives* 431. Lásd ehhez továbbá: SZILÁGYI, *Vízjog: a vizek tulajdonának és használatának főbb magyar előírásai a nemzetközi tendenciák tükrében* 595.

Másrésről a *public trust* doktrína eklatáns példája a természetjogi elvek évszázadokon túlnyúló jelentőségének. Bizonyos modern jogi helyzetek jogalkotás nélkül is megoldhatók a jogalkalmazók által az ilyen örök időkre érvényes elvekre alapítva. A természetjog ugyanis olyan háttérrel ad, amely folytonosságot biztosít, mégis rugalmas az új társadalmi, gazdasági helyzetek megítélése során.

Felhasznált irodalom

- ALLISON III, A. Reid: The Public Trust Doctrine in Washington. *University of Puget Sound Law Review* 1987/3. sz. 633–675.
- BACKHAUS, Rechtsobjekte und Sachkategorien. In: BABUSIAUX, Ulrike – BALDUS, Christian – ERNST, Wolfgang – MEISSEL, Franz-Stefan – PLATSCHKE, Johannes – RÜFNER, Thomas (szerk.): *Handbuch des Römischen Privatrechts I-III*. Tübingen 2023
- BADER, Harry R.: Antaeus and the Public Trust Doctrine. A New Approach to Substantive Environmental Protection in the Common Law. *Boston College Environmental Affairs Law Review* 1992/1. sz. 749–763.
- BEN, Michael Seth: Towards environmental entrepreneurship: restoring the public trust doctrine in New York. *University of Pennsylvania Law Review* 2006/1. sz. 203–230.
- BERGER, Adolf: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia 1953
- BROWN, Carol Necole: Drinking from a Deep Well: The Public Trust Doctrine and the Western Water Law. *Florida State University Law Review* 2006/1. sz. 1–39.
- COHEN, Lloyd R.: Property Law Symposium – The Public Trust Doctrine: An Economic Perspective. *California Western Law Review* 1992/1. sz. 239–276.
- DELEO, Stephen A.: Phillips Petroleum Co. v. Mississippi and the Public Trust Doctrine: Strengthening Sovereign Interest in Today Property. *Catholic University Law Review* 1989/2. sz. 571–598.
- EICHENBERG, Tim – BOTHWELL, Sean – VAUGHN, Darcy: Climate Change and the Public Trust Doctrine: Using an Ancient Doctrine to Adapt to Rising Sea Levels in San Francisco Bay. *Golden Gate University Environmental Law Journal* 2001/2. sz. 243–282.
- FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intéúciói*. Budapest 2024²⁸
- FRANK, Richard M.: The Public Trust Doctrine: Assessing Its Recent Past & Charting Its Future. *University of California, Davis Law Review* 2012/február 667–691.
- FRIVALDSZKY János: *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*. Budapest 2007
- HONSELL, Heinrich: *Römisches Recht*. Heidelberg, Dordrecht, London, New York 2010⁷
- JARRELL-KING, Veronique: Wildlife, Water Quality, and the Public Trust Doctrine: A Means of Enforcing Agricultural Nonpoint Source Pollution Management Plans. *Villanove Environmental Law Journal* 2012/1. sz. 1–24.
- JÖRS, Paul – KUNKEL, Wolfgang: *Römisches Privatrecht*. Berlin, Heidelberg 1935²
- KASER, Max, *Das Römische Privatrecht*. Erster Abschnitt. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht. München 1971²
- KASER, Max, *Das Römische Privatrecht*. Zweiter Abschnitt. Die nachklassischen Entwicklungen. München 1975²
- KLASS, Alexandra B.: Modern Public Trust Principles: Recognizing Rights and Integrating Standards. *Notre Dame Law Review* 2006/2. sz. 699–754.
- MARTIN, Elizabeth A. (szerk.): *A Dictionary of Law*. Oxford 2003
- MUSIKER, Deborah G. – FRANCE, Tom – HALLENBECK, Lisa A.: The Public Trust and Parens Patriae Doctrine: Protecting Wildlife in Uncertain Political Times. *Public Land and Resources Law Review* 1995/június sz. 87–116.

- OLSON, JAMES: All Aboard: Navigating the Course for Universal Adoption of the Public Trust Doctrine. *Vermont Journal of Environmental Law* 2014/2. sz. 361–417.
- PERIN, Roberto Cavallo – CASALINI, Dario: Water Property Models as Sovereignty Prerogatives: European Legal Perspectives in Comparison. *Water* 2010/2. sz. 429–438.
- PERNICE, Alfred: *Die sogenannten res communes omnium*. Berlin 1900
- PERRUSO, Richard: The development of the doctrine res communes omnium in medieval and early modern Europe. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 2002/70. köt. 69–93.
- GROTIUS, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. Budapest 1999
- ROSE, Henry: The Public Trust Doctrine: Does It Provide the Public With Access to the Beaches of Lake Michigan in Illinois? *Public Interest Law Reporter* 2013/2. sz. 89–98.
- SAX, Joseph L.: *Playing Darts With a Rembrandt: Public and Private Rights to Cultural Treasures*. Michigan 2001
- SAX, Joseph: The Public Trust Doctrine in Natural Resource Law: Effective Judicial Intervention. *Michigan Law Review* 1970/3. sz. 475–566.
- SCHERMAIER, Martin J.: *Res Communes Omnium: The History of an Idea from Greek Philosophy to Grotian Jurisprudence*. *Grotiana* 2009/1. sz. 20–48.
- SIMMONS, Randy T.: Property and the Public Trust Doctrine. *Perc, Bozeman* 2007/április 1–28.
- SZILÁGYI János Ede: *Vízjog: a vizek tulajdonának és használatának főbb magyar előírásai a nemzetközi tendenciák tükrében*. *Sectio Juridica et Politica* 2011/2. sz. 595–622.
- WILSON, Heather J.: *The Public Trust Doctrine in Massachusetts Land Law*. Boston College *Environmental Affairs Law Review* 1984/4. sz. 839–899.

